

Jaarverslag 2013
Raad voor de financiële verhoudingen

Mei 2014

Inhoud

Voorwoord

- 1. Inleiding**
- 2. Adviezen en publicaties in 2013**
- 3. Communicatie**
- 4. Samenstelling Raad en secretariaat**
- 5. Financieel overzicht**

Bijlage I

Samenstelling van de Raad voor de financiële verhoudingen in 2013

Bijlage II

Samenstelling van het secretariaat Rob en Rfv in 2013

Bijlage III

Werkprogramma 2014

Bijlage IV

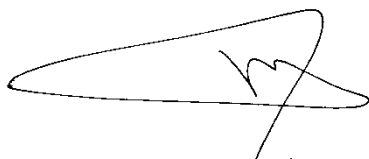
Publicaties en andere activiteiten van de medewerkers van het secretariaat

Voorwoord

Voor u ligt het Jaarverslag 2013 van de Raad voor de financiële verhoudingen (Rfv). Met dit verslag legt de Raad verantwoording af over zijn werkzaamheden in het afgelopen kalenderjaar. Daarmee voldoet de Raad aan de verplichting die is neergelegd in artikel 28 van de Kaderwet adviescolleges. Met dit jaarverslag geeft de Raad tevens inzicht in de doorwerking van zijn adviezen.

De financiën van decentrale overheden staan onder grote druk. De gevolgen van de economische crisis vertalen zich in minder inkomsten en grotere aanspraken van burgers op de decentrale overheden. Gemeenten krijgen daarnaast de verantwoordelijkheid voor grote delen van de zorg (jeugd, Wmo en participatie). Deze taakoverheveling gaat niet alleen gepaard met bezuinigingen en veranderende aanspraken van burgers op voorzieningen maar ook met een andere bekostigingssystematiek en herverdeeleffecten. Daarbij krijgt een aantal gemeenten te maken met een negatieve herverdeling van de algemene uitkering. Kortom, het stelsel van bestuurlijke en financiële verhoudingen is onderhevig aan ingrijpende veranderingen als gevolg van maatschappelijke, bestuurlijke en financiële ontwikkelingen. De Raad heeft in 2013 een aantal adviezen over de bestuurlijke en financiële gevolgen van de decentralisaties en een eerste advies over de Wet Jeugd. Tegelijk moet de vraag worden gesteld in hoeverre het huidige stelsel van financiële – en bestuurlijke -verhoudingen op systeemniveau in staat is om deze veranderingen duurzaam op te vangen. De Raad sluit niet uit dat, mede gelet op de dynamiek in de bestuurlijke verhoudingen, een ander stelsel van financiële verhoudingen is geboden. Maar dat vraagt wel een grondige doordinking en transparante politieke besluitvorming. In 2014 zal de Raad in zijn adviezen verdergaand aandacht besteden aan deze ontwikkelingen en aldus bijdragen aan een effectief en efficiënt functionerend én toekomstbestendig stelsel van financiële verhoudingen.

De Raad voor de financiële verhoudingen,

Mr. M.A.P. van Haersma Buma, voorzitter

Dr. C.J.M. Breed, secretaris

Het jaarverslag

1.

Inleiding

Met dit jaarverslag voldoet de Raad voor de financiële verhoudingen (Rfv) aan de verplichting uit de Kaderwet adviescolleges die voorschrijft dat iedere adviesraad jaarlijks verslag doet van zijn werkzaamheden in het voorafgaande jaar. Op deze wijze legt hij publiek verantwoording af over de besteding van collectieve middelen. Een jaarverslag is echter meer dan alleen een financiële verantwoording. Het gaat ook om een inhoudelijk verslag van de werkzaamheden en een poging om inzicht te geven in de invloed en doorwerking van de uitgebrachte adviezen. Het jaarverslag is afgesloten op 1 mei 2014, ontwikkelingen nadien zijn niet meer verwerkt.

Taak

De Raad is een onafhankelijk adviesorgaan van regering en parlement. De Raad geeft advies over (voorgenomen) wetgeving en uitvoeringsmaatregelen, voor zover die raken aan de financiële verhoudingen tussen bestuurslagen. Leidraad bij deze advisering is het streven naar een doeltreffend en doelmatig overheidsoptreden. Het uitgangspunt van de adviezen is de zorg voor een evenwichtige verdeling van taken en bevoegdheden tussen de decentrale overheden en de rijksoverheid, en de financiële middelen die daarvoor nodig zijn. De Raad schenkt daarbij bijzondere aandacht aan de beleids- en bestedingsvrijheid van de decentrale overheden. Daarnaast ziet hij het als zijn rol om de spelregels van de financiële verhoudingen onder de aandacht van betrokken partijen te brengen.

De Raad voor de financiële verhoudingen deelt een secretariaat met de Raad voor het openbaar bestuur (Rob), wat bijdraagt aan synergie en samenhang tussen de adviezen.

Positie Raad

Na de evaluatie over de plaats rol en werkwijze van de Raad in 2010, heeft de Raad een heroriëntatie op de financiële verhoudingen en het toetsingskader bij de advisering. Dit heeft geresulteerd in de publicatie 'Verdelen, vertrouwen en verantwoorden' in 2011. Eind 2013 heeft het ministerie van BZK opdracht verleend aan ABD-topconsult voor een nadere verkenning naar de inrichting van de toekomstige adviesfunctie financiële verhoudingen. Het rapport zal in de loop van 2014 worden opgeleverd.

2.

Adviezen en publicaties

2.1

Uitvoering Werkprogramma

Het werkprogramma van de Raad voor de financiële verhoudingen geeft zoals altijd slechts een indicatie van de werkzaamheden in een bepaald jaar. De advisering van de Raad is in hoge mate afhankelijk van de voortgang van het beleid. Vertragingen, beleidswijzigingen, maar ook onvoorziene onderwerpen bepalen uiteindelijk de agenda van de Raad. De Raad streeft een balans na tussen ad hoc advisering en het uitvoeren van zijn werkprogramma. Het werkprogramma heeft daardoor een meerjarig karakter.

2.2

Uitgebrachte adviezen 2013

De Raad heeft in 2013 zeven adviezen en een jaarverslag met daarin een beschouwing over de ontwikkelingen in de Financiële verhoudingen uitgebracht. Het aantal adviezen loopt in 2013 iets terug ten opzichte van vorige jaren.

Adviezentabel

Onderstaande tabel toont het aantal door de Raad sinds 2000 uitgebrachte gevraagde en ongevraagde adviezen.

	'00	'01	'02	'03	'04	'05	'06	'07	'08	'09	'10	'11	'12	'13
Gevraagde adviezen	16	14	16	11	9	18	12	10	9	8	8	7	5	4
Waarvan in het werkprogramma voorzien	5	7	10	5	5	9	4	7	9	8	8	7	4	3
Ongevraagde adviezen	0	2	2	0	3	1	2	2	1	2	3	1	5	3
Totaal adviezen	16	16	18	11	12	19	14	12	10	10	11	8	9	7

Tabel 1: Aantal gevraagde en ongevraagde adviezen

Uitgesplitst naar het aantal adviezen aan de beheerders van gemeente- en provinciefonds en de vakdepartementen, ontstaat het volgende beeld.

	'00	'01	'02	'03	'04	'05	'06	'07	'08	'09	'10	'11	'12	'13
Adviezen niet aan beheerders	8	8	12	8	9	12	6	6	5	5	7	0	5	4
Adviezen aan beheerders	8	8	6	3	3	7	8	6	5	5	4	8	4	3
Totaal adviezen	16	16	18	11	12	19	14	12	10	10	11	8	9	7

Tabel 2: Aan de beheerders en de overige leden van het kabinet uitgebrachte adviezen.¹

De adviezen in 2013 stonden vooral in het teken van de decentralisaties en de voorbereiding op adviestrajecten die in 2014 zullen worden afgerond. De Raad heeft minder adviezen uitgebracht maar zich meer geconcentreerd op een aantal majeure ontwikkelingen. Deze accentverschuivingen zijn conform de aanbevelingen uit de evaluatie van de Raad. Meer in het algemeen kan worden gesteld dat in toenemende mate het werk van de Raad niet alleen bestaat in het uitbrengen van officieel op schrift gestelde adviezen of publicaties, maar ook in het in verschillende geledingen bijdragen leveren aan de gedachtevorming over de financiële verhoudingen.

Advies wijziging maatstaf herindeling, 24 januari 2013

In dit advies gaat de Raad in op het voorstel over een aanpassing van de maatstaf gemeentelijke herindeling. Het voorstel gaat strikt genomen alleen over de extra kosten bij een gemeentelijke herindeling waarbij ook sprake is van splitsing van gemeenten. In zijn advies besteedt de Raad echter ook aandacht aan de bredere context van gemeentelijke herindelingen. Dat laatste vooral ook in het licht van de opkomende gedachten om wat aan de verdeling van het gemeentefonds (vast bedrag) te gaan sleutelen om herindelingen aantrekkelijker te maken. De Raad kan in principe instemmen met de voorgestelde wijziging maar acht een iets hogere vergoeding niet onredelijk, maar eigenlijk zou een andere grondslag beter zijn.

Vervolg

Het advies van de Raad is overgenomen. De vergoeding bij splitsing van gemeenten is naar aanleiding van het advies verhoogd. Ook is de waarschuwing om niet via de verdeling van het gemeentefonds gemeentelijke herindelingen te stimuleren ter harte genomen.

¹ Als het advies behalve aan de beheerders van gemeentefonds of provinciefonds ook aan een andere bewindspersoon is uitgebracht, is het advies beschouwd als 'niet aan de beheerders uitgebracht', tenzij het nadrukkelijk de fondsen betreft.

Eerste advies Rfv over Wet Jeugd, 18 februari 2013

Dit advies staat vooral in het teken van de voorbereiding van de wet op de jeugdzorg. Zodra het objectieve verdeelmodel beschikbaar is waarmee de middelen verdeeld worden over de gemeenten, zal de Raad een tweede advies uitbrengen. In dit eerste advies geeft Raad de een aantal overwegingen en observaties mee ten behoeve van het ontwikkelen van het verdeelmodel. Het gaat om de integrale benadering van de kosten en de samenhang met de kosten van bestaande taken. De risico's die gepaard gaan met de decentralisatie van de verantwoordelijkheden en de middelen inclusief het overgangsrecht. Ook besteedt de Raad aandacht aan de gevolgen van regionale samenwerking. De Raad vraagt ook aandacht voor de bekostiging van specialistische zorg.

Vervolg

De Wet op de jeugdzorg is door de Staten-Generaal aangenomen. De Raad is in afwachting van de eerste uitkomsten van het objectieve verdeelmodel, waarover de Raad advies zal worden gevraagd.

Reactie decentralisatiebrief, 15 april 2013

De Raad heeft in een uitvoerig advies aandacht besteed aan de bestuurlijke en financiële gevolgen van de decentralisaties op het gebied van langdurige zorg, jeugdzorg en arbeidsparticipatie voor burgers en gemeenten. In een eerste reactie geeft de Raad vooral een nadere duiding van de ingrijpende gevolgen die de decentralisaties van taken opleveren, niet alleen financieel voor gemeenten, maar ook voor de aanspraken die burgers kunnen maken op zorg. Met de decentralisaties is een omvangrijk bedrag gemoeid. Tegelijkertijd is een forse bezuiniging ingeboekt. De Raad constateert dat de decentralisatie van taken gepaard gaat met onzekerheden en risico's voor gemeenten. Naast het hebben van de mogelijkheid om een hoger voorzieningenniveau te kunnen bieden zouden gemeenten voor het opvangen van de financiële risico's moeten beschikken over een groter eigen belastinggebied. Het is verder van belang dat controle en verantwoording lokaal zijn geborgd. De Raad geeft aan dat het niet mogelijk is om vooraf inzicht te krijgen in de cumulatieve effecten van de decentralisaties. Wel wijst de Raad op het belang de risico's zo snel mogelijk in beeld te brengen.

Aanvullende reactie op advies over decentralisatiebrief, 15 juli 2013

In een aanvullend advies aan de Tweede Kamer over de decentralisaties op het gebied van jeugdzorg, werk en de AWBZ, wordt nader ingegaan op:

- de gevolgen van het zorgakkoord en het sociaal akkoord voor de decentralisatie-opgave;
- de relatie tussen beleidsvrijheid van gemeenten en rechtsongelijkheid;
- de samenhang tussen het bestuurlijke en het financiële arrangement;
- de samenhang tussen de decentralisatie en de herijking van het gemeentefonds;
- de frictiekosten.

De Raad wijst in dit advies op de spanning tussen beleidsvrijheid en de rechtsongelijkheid. Het is een politiek-bestuurlijke afweging in hoeverre verschillen maatschappelijk verantwoord en/of aanvaardbaar zijn. Het vastleggen van uniforme rechten leidt echter tot hogere kosten of een lager algemeen voorzieningenniveau. Een overheveling van de budgetten naar de algemene uitkering van het gemeentefonds lijkt gelet op de doelstellingen die met de decentralisatie van taken worden beoogd de meest aangewezen bekostigingsvorm. Een dergelijke grote overheveling van middelen naar de algemene uitkering brengt echter risico's met zich mee. De keuze om de huidige budgetten voor jeugdzorg, werk en langdurige zorg onder te brengen in een zo breed mogelijk ontschot sociaal deelfonds binnen het gemeentefonds kan de Raad billijken. De Raad is echter geen voorstander van het introduceren van weer een nieuwe uitkeringsvorm binnen het gemeentefonds. Hij pleit er wel voor om binnen de Financiële-verhoudingswet de kenmerken en de voorwaarden waaraan de uitkeringen binnen het gemeentefonds moeten voldoen, eenduidig vast te leggen.

De omvang van de gemoeide middelen en de betrokkenheid van de rijksoverheid voor de maatschappelijke doelstellingen draagt het risico in zich draagt van een onbeheersbaar financieel systeem. Met de decentralisatie van taken komt het accent steeds meer te

liggen op de gezamenlijke verantwoordelijkheid van rijksoverheid en gemeenten voor het realiseren van maatschappelijke doelen. Het stelsel van de financiële verhoudingen zou daarmee op termijn kunnen evolueren tot een uitkeringssystematiek die uitgaat van een grote generieke uitkering met verschillende compartimenten (bijv. werk en inkomen, jeugd, maatschappelijke ondersteuning, openbare orde en veiligheid) waarbij de verschillende beleidsvelden op rijksniveau zijn aangehaakt.

Vervolg

Naar aanleiding van de Reactie op de decentralisatiebrief heeft de Raad op verzoek van de Tweede Kamer een nadere toelichting verzorgd. Op deze toelichting heeft de Raad een aanvullend advies geschreven. Beide adviezen hebben veel aandacht in de pers gekregen en worden met enige regelmaat in de relevante literatuur en vervolgstudies, aangehaald als gezaghebbende bronnen om de decentralisatie te duiden. Inmiddels is een tijdelijke wet sociaal deelfonds aan Tweede Kamer aangeboden, waarover de Raad begin 2014 advies heeft uitgebracht.

Advies artikel 12 Millingen aan de Rijn 2012, 24 juni 2013

De Raad stemt in met het voorstel van de inspecteur om de gemeente Millingen aan de Rijn voor de jaren 2012, 2013 en 2014 een aanvullende uitkering te verstrekken van 1.132.000 euro. Hij plaatst wel kritische kanttekeningen bij de wijze waarop de sanering is vormgegeven. De Raad is echter van oordeel dat het van belang is dat het herindelingsproces van de gemeente Millingen aan de Rijn niet verder wordt gefrustreerd en dat alle betrokken partijen zich kunnen gaan richten op het belang van de nieuw te vormen gemeente.

Vervolg

De artikel 12-aanvraag is conform het rapport en het advies van de Raad afgedaan.

Advies Artikel 12 Boarnsterhim 2012, 10 juli 2013

De Raad stemt in met het voorstel van de inspecteurs om aan de gemeente Boarnsterhim, een aanvullende bijdrage van € 24.263.000 te verstrekken voor de periode 2012 tot en met 2014. De Raad wijst het verzoek van de gemeente om de kosten voor de afwaardering van het gemeentehuis ten laste van de artikel 12 steun te laten komen af. Deze kosten kunnen ten laste van de maatstaf gemeentelijk herindeling worden gebracht. Ook de bezwaren van de betrokken gemeenten over de kapitaallasten met een maatschappelijk oogmerk, de kosten van het achterstallig onderhoud, de kosten van de begraafplaatsen en de grondexploitatie, acht de Raad onvoldoende relevant. Tot slot geeft hij ook beleidsmatige aanbevelingen over de waardering van het achterstallig onderhoud en de samenloop van artikel 12 en een gemeentelijke herindeling.

Vervolg

De beheerders nemen in de beschikking de argumentatie van de Raad over en beslissen conform het voorstel van de inspecteur.

Grenscorrectie Haskerdijken Nieuwbrug, 18 november 2013

De Raad is gevraagd een uitspraak te doen over de redelijkheid van een compensatie voor verlies aan OZB-inkomsten als gevolg van een grenscorrectie tussen de gemeente Skarsterlân en de gemeente Heerenveen. De Raad is van oordeel dat de geconstateerde inkomstenderving inherent is aan de grenswijziging. En er zijn verder geen bijzondere omstandigheden aanwezig die een compensatie rechtvaardigen.

Vervolg

De provincie Fryslân heeft het advies van de Raad gevolgd. De gemeente Skasterlân heeft tot 1 juli 2014 de tijd om te reageren. De gemeente Heerenveen is wel akkoord.

2.5 Overige activiteiten en publicaties van de Raad

Verdelen, vertrouwen en verantwoorden in het Engels

De Raad voor de financiële verhoudingen heeft in 2011 een heroriëntatie uitgevoerd op het stelsel van de Nederlandse financiële verhoudingen. Dit heeft geresulteerd in de publicatie 'Verdelen, vertrouwen en verantwoorden'. Hierin heeft de Raad het stelsel van de normatieve en wetenschappelijke grondslagen van de financiële verhoudingen beschreven en besteedt hij aandacht aan toekomstige ontwikkelingen. De Raad heeft geconstateerd dat internationaal weinig kennis ontsloten is over de verschillende stelsels waarmee publieke middelen verdeeld worden, terwijl de behoefte daaraan groot is. Om die reden heeft de Raad zijn publicatie in het Engels vertaald en wordt deze internationaal verspreid.

Handreiking afwegingskader bekostigingsvormen decentrale taken

Op 15 mei 2013 heeft de Raad voor de financiële verhoudingen een briefing gegeven voor leden van de Tweede Kamer. In de briefing stond het stelsel van de financiële verhoudingen centraal in relatie tot de aanstaande grote decentralisatie-operatie. In deze handreiking worden de verschillende bekostigingsvormen nader toegelicht.

2.4

Invloed van de adviezen

In het jaarverslag van 2008 heeft de Raad een eerste aanzet gedaan om de invloed van zijn adviezen nader te analyseren aan de hand van een analysekader waarin vier verschillende soorten van 'doorwerking' worden onderscheiden, te weten: instrumentele doorwerking, conceptuele doorwerking, argumentatieve doorwerking en politiek-strategische doorwerking.²

- Instrumentele doorwerking. Dit is de directe verandering van gedrag of opvattingen bij doelgroepen van advisering, afgemeten aan de mate waarin de inhoud van adviezen min of meer direct wordt overgenomen in beleidsnota's, Kamerstukken, kabinetsstandpunten, standpunten van maatschappelijke organisaties, media en/of professionele of wetenschappelijke publicaties.
- Conceptuele doorwerking. Hier gaat het om de verandering van kennis, opvattingen of causale redeneringen (of in het algemeen: het raamwerk waarbinnen een beleidskwestie of maatschappelijk probleem wordt geanalyseerd – 'framing') die teweeg wordt gebracht bij de doelgroep van de adviesraden. Conceptuele doorwerking wordt niet zozeer afgemeten aan het overnemen van (delen van) een advies, maar veeleer aan het overnemen of omarmen van zogenaamde 'sensitizing concepts' die de Raad heeft aangedragen.
- Argumentatieve doorwerking. Dit is de mate van verandering van een departementale, maatschappelijke of politieke agenda, door het stimuleren van het debat over bepaalde maatschappelijke kwesties.
- Politiek-strategische doorwerking. Hier gaat het om veranderingen van de machtspositie van partijen in een beleidsveld, waardoor zij beter in staat zijn om hun doelen te bereiken.

De adviezen van de Raad hebben voornamelijk instrumentele doorwerking. Doorwerking van adviezen laat zich evenwel niet altijd meten in het jaar van advisering. Effecten zijn dan op deze korte termijn nog niet altijd zichtbaar. In een aantal gevallen zoals de Artikel 12-adviezen is duidelijk dat de adviezen direct doorwerking hebben; concreet in de beschikking die daarop volgt of in de vervolgrapporten. De twee adviezen over de bestuurlijke en financiële gevolgen van de decentralisatie hebben naast instrumentele doorwerking ook duidelijk weerklank gevonden bij de Tweede Kamer in zijn functie van mede wetgevende en controlerende macht.

---

² Bekkers, V.J.J.M., V.M.F. Homburg, H.J.M. Fenger en K. Puffers, *Doorwerking van strategische beleidsadviesing*, Amsterdam, Rozenberg, 2004 en *Adviseren met doorwerking: visitatiecommissie Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling*, Den Haag, december 2004.

De adviezen over de noodzaak over de herverdeling van de algemene uitkering dateren al van 2010. Nadat in 2011 de Raad de uitkomsten daarvan had afgewezen, heeft het tot begin 2014 geduurd voordat er een nieuw onderbouwd voorstel is gekomen. In dat voorstel is tevens de uitkomst van 'Verdelen, vertrouwen en verantwoorden' verwerkt. Ook is uitvoering gegeven aan andere adviezen zoals de over de uitkomsten van de woningtelling (BAG) en de positie van de G4 in de verdeling van de algemene uitkering. Het feit dat de verdeling van het bijstandsbudget nu grondig wordt onderzocht is mede te danken aan de kritische adviezen over de verdeling in de voorafgaande jaren.

3. Communicatie

3.1

Website, nieuwsbrief en sociale media

De website www.rob-rfv.nl, die is vernieuwd, trok in 2013 ruim 8.000 bezoekers per maand, een stijging met ruim 2.000 bezoekers ten opzichte van 2012.

De adviezen zijn ook vaak via andere websites te benaderen, bijvoorbeeld via de sites van vakbladen als *VNG Magazine*. Dat gebeurt soms rechtstreeks naar het document, maar ook via links naar onze eigen website. De website biedt de mogelijkheid om reacties te geven op adviezen. Hiervan wordt beperkt gebruik gemaakt. Meest voorkomende reactie is of het boekje van het advies kan worden toegestuurd, naast waarderende reacties. In de loop van 2013 is besloten om de presentatie van grote adviezen op onze website te verbeteren.

Mensen kunnen zich via de website abonneren op de elektronische nieuwsbrief. De nieuwsbrief besteedt aandacht aan de adviezen van de Raden en aan de andere activiteiten. Vanuit de nieuwsbrief kan men direct doorklikken naar de adviezen en achtergrondinformatie bij activiteiten die op de website staan. De nieuwsbrief telt (na een opschoonactie) 1.160 abonnees.

In 2013 is een klein vooronderzoekje gedaan naar de toepasbaarheid van *sociale media* voor de Rob en de Rfv. Daaruit bleken Twitter, LinkedIn en Facebook de beste communicatieve mogelijkheden te bieden, mede gelet op onze doelgroepen. De inzet van sociale media kan ook een stimulans zijn voor extra bezoeken aan onze website; dat geldt met name voor Twitter. In 2014 wordt gestart met de implementatie van sociale media.

3.2

Overige communicatie rondom adviezen en activiteiten

De Raad voert minimaal een keer per jaar overleg met de Tweede Kamercommissie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en het Interprovinciaal Overleg (IPO). Een delegatie van de Raad spreekt jaarlijks met de Bestuursraad van het ministerie van BZK. In het kader van de planning en voortgang van de werkzaamheden vindt er minimaal eenmaal per jaar een overleg met de beheerders van de fondsen plaats.

Adviezen leiden tot aandacht in de vakpers. In de verschillen nieuwsbrieven worden de adviezen stevast aangehaald en besproken. Daarnaast is er ook geregeld landelijke media-aandacht. Vooral de adviezen naar aanleiding van de decentralisatie voornemens hebben de nodige aandacht gegenereerd (o.a. *Trouw* en *Het Financiële Dagblad*). De genoemde adviezen worden ook veel aangehaald in artikelen die de gevolgen van de decentralisaties proberen te duiden. Het advies over de Wet Hof en het Regeerakkoord hebben in de (vak)pers ruime aandacht gekregen. Ook is in 2013 met enige regelmaat in de media aandacht besteed aan de ontwikkelingen over de financiële positie van de gemeenten, het financieel toezicht daarop en met name de grondexploitatie, waarbij ook verwezen werd naar wat de Rfv daar als gezaghebbend adviesorgaan, over te melden had.

De leden van de Raad en medewerkers zorgen geregeld voor extra voorlichting en het ophalen van input door publicaties en presentaties over uitgebrachte en nog te verschijnen adviezen (zie ook bijlage V).

Het secretariaat neemt daarnaast deel aan verschillende begeleidingscommissies, expertmeetings, symposia, en overleggroepen zoals het Vakberaad financiële toezichthouders en het overleg van 100.000-plus gemeenten. Ook wordt op secretariaatsniveau geregeld overlegd met ministeries, het IPO en de VNG.

Verder wordt veelvuldig aan individuele beleidsmedewerkers, journalisten en studenten uitleg en toelichting gegeven over verschillende aspecten van de financiële verhoudingen.

4. Samenstelling Raad en secretariaat

In afwachting van de reactie op de aanbevelingen uit het rapport '*Verdelen, vertrouwen, verantwoorden*' heeft de Raad tweetal vacatures, open gehouden. De zittingstermijnen van mevrouw drs. L.E.J. Engering-Aarts en de heer F.A.G. Hol zijn om die reden ook niet verlengd.

De Raad voor het openbaar bestuur en de Raad voor de financiële verhoudingen hebben een gedeeld secretariaat. In het verslagjaar is de samenstelling van het secretariaat in formele zin niet veranderd. Wel vond er op 1 september een 'jobruil' plaats, in eerste instantie voor de periode van een jaar. Rob-adviseur Paul de Goede ruilde van werkplek met Marjolijn Blom, adviseur bij het bureau verkenningen en onderzoek van het DG Bestuur en Koninkrijksrelaties van het ministerie van BZK. Evenals in voorgaande jaren bood het secretariaat in 2013 ruimte aan enkele stageaires, ten behoeve van Rob-activiteiten.

De samenstelling van de Raad en het secretariaat in 2012 is opgenomen in bijlage I en II.

5. Financieel overzicht Rfv en Rob

In financieel opzicht werken de Raad voor het openbaar bestuur en de Raad voor financiële verhoudingen met één budget.

2012	Begroting	Uitgaven
Ambtelijk personeel	928.000	957.591
Vergoedingen raadsleden Rfv en Rob	174.000	167.089
Materiële en andere kosten	169.000	219.753
Totaal	1.271.000	1.344.433

Tabel 3: Financieel overzicht (bedragen in euro's)

Toelichting:

De budgetoverschrijding is het gevolg van twee detacheringen in het jaar 2013. De vergoedingen daarvoor zijn niet tijdig naar het secretariaat Rob en Rfv overgeboekt, terwijl de salariskosten wel op het budget bleven drukken.

Bijlage I

Samenstelling van de Raad voor de financiële verhoudingen in 2013

Voorzitter:

De heer mr. **M.A.P. van Haersma Buma**
Dijkgraaf van Delfland

Plv. voorzitter

Mevrouw **H. van Rijnbach-de Groot**
Burgemeester van de gemeente Etten-Leur

Leden:

De heer prof. dr. **M.A. Allers**
Hoogleraar Economie aan de Rijksuniversiteit Groningen en directeur van het COELO

Mevrouw drs. **L.E.J. Engering-Aarts**
Oud-wethouder Financiën en Cultuur van de gemeente Den Haag (tot 1 juli 2013)

De heer **F.A.G. Hol**
Oud-wethouder Financiën van de gemeente Heerlen (tot 1 juli 2013)

Tijdelijke leden:

De heer **Th.H.C. Peters**
Oud-gedeputeerde van de provincie Gelderland

De heer prof. **dr. Th.A.J. Toonen**
Hoogleraar TU Delft

Bijlage II

Samenstelling van het secretariaat Rob en Rfv in 2013

Secretaris:

de heer dr. C.J.M. Breed

Plv. Secretaris:

de heer mr. G.A. van Nijendaal

Adviseurs:

mevrouw J.E. de Best MSc

mevrouw dr. M. Blom (vanaf 1 september 2013)

de heer drs. M.J. Fraanje

de heer drs. P.C. de Goede (tot 1 september 2013)

de heer drs. P. de Jong

de heer drs. M.M.S. Mekel

mevrouw K.R. Veldhuizen MSc

Communicatieadviseur:

mevrouw H.H.M. Loogman

Bedrijfsbureau:

mevrouw Z. Chandoe

mevrouw M.J. Polderman-Zuidwijk

Bijlage III Werkprogramma 2014

1.

Inleiding

In tegenstelling tot strategische adviesraden geldt voor de Rfv, als meer technische adviesraad, niet de verplichting een goedgekeurd werkprogramma te presenteren. Nu is het feitelijk zo dat de Raad naast meer technische beleidsadviezen op jaarbasis ook altijd een of twee meer strategisch georiënteerde adviezen uitbrengt. Naar aanleiding van de evaluatie van de Raad is zelfs de roep om meer strategisch georiënteerde adviezen toegenomen. Daarbij zou de Raad er naar moeten streven meer pro-actief te adviseren.

Voor een deel is de Raad afhankelijk van daadwerkelijke adviesaanvragen daarnaast is het aan de Raad om zelf prioriteiten te stellen. De keuze van de onderwerpen is mede afhankelijk van het profiel en de rol van de Raad. Voor een deel heeft de Raad dat in eigen hand maar voor een meer substantiële koerswijziging of transformering naar een nieuwe entiteit op het terrein van de financiële verhoudingen is de Raad mede afhankelijk van de medewerking/instemming van derden.

Dit werkprogramma is te beschouwen als een werklijst. Het betreft een inventarisatie van onderwerpen die in 2014 aan de orde zouden kunnen komen. Deze inventarisatie is begin 2014 door de Raad vastgesteld en borduurt voort op het werkprogramma 2013 en de onderzoeksagenda uit '*Verdelen, vertrouwen, verantwoorden*'.

2. Werklijst

Alternatieve bekostiging en financiële sturing

Het betreft een beschouwing over de betekenis van horizontalisering en vermaatschappelijking voor het bestaande stelsel van bestuurlijke en financiële verhoudingen. Gezocht wordt naar een 'wetenschappelijk fundament' voor de horizontalisering en vermaatschappelijking voor het financieel instrumentarium van overheden. Ook zullen er voorbeelden van vermaatschappelijking worden geïnventariseerd en gecategoriseerd en er wordt een verkenning gestart naar de financiële risico's rond dit thema. De Raad werkt bij dit advies samen met de Raad voor het openbaar bestuur.

Vormgeving sociaal deelfonds

Naar aanleiding van de nota over de vormgeving van het sociaal deelfonds wordt gewerkt aan een wet- en regelgeving waarin dit zijn beslag moet krijgen. De Raad zal daarover worden gehoord.

Meerjarige aanvullende uitkering (MAU)

De Raad heeft een rol als 'bewaker van een zorgvuldig beheer van het macrobudget Wet werk en bijstand (WWB) inkomensdeel' toe te zien op de uitvoering van de MAU. De staatssecretaris van SZW heeft de Raad gevraagd zijn oordeel te geven.

Herijking gemeentefonds

De verdeling van het gemeentefonds wordt geactualiseerd tevens is een aantal technische aanpassingen nodig.

Actualisatie handleiding artikel 12

De handleiding artikel 12 wordt geactualiseerd. De belangrijkste aanpassingen betreffen: een verduidelijking hoe omgegaan zal worden met het leveren van de eigen bijdrage van de gemeente in relatie tot het zogenaamd "schoon opleveren" van de gemeente in geval van een voorgenomen herindeling; een verduidelijking hoe om te gaan met de termijnen van sanering van de negatieve algemene reserve in geval deze samenhangt met grondexploitatieproblematiek; aanpassing van de berekening achterstallig onderhoud

kapitaalgoederen; het opnemen van het sociaal deelfonds in de berekeningsgrondslag van het "aanmerkelijk en structureel tekort.

Grond, geld en gemeenten

Er zijn verschillende artikelen/rapporten/adviezen/beschouwingen over de problemen bij de (gemeentelijke) grondexploitatie verschenen of staan op het punt van verschijnen. De Raad wil enige ordening aanbrengen in de aard van de vragen die daarbij aan de orde komen. De Raad is voornemens om de betekenis van de grondexploitatie voor de financiële verhoudingen nader te duiden.

Maatstaf bijstandontvangers

De maatstaf bijstandontvangers is de belangrijkste maatstaf voor de uitvoeringskosten sociale dienst en daarmee kostengeoriënteerd. De veronderstelling is echter dat deze maatstaf een verkeerde prikkel aan gemeenten geeft om het beroep op de bijstand te beperken, omdat vermindering van bijstandontvangers ook zou leiden tot een lagere algemene uitkering.

Artikel 12-onderzoek

De Raad onderzoekt de betekenis en toepassing van artikel 12 van de Financiële verhoudingswet.

Bekostiging bijstandskosten

Er wordt door verschillende onderzoeksbureaus een onderzoek gedaan naar de mogelijkheden te komen tot een nieuwe verdeelmodel voor de bijstand. Dit mede naar aanleiding van adviezen van de Rfv. De Raad zal over de uitkomsten daarvan advies worden gevraagd.

Financiële gevolgen intergemeentelijke samenwerking

Het gaat om een verkenning naar de gevolgen van de verschillende vormen van intergemeentelijke samenwerking voor de financiële verhoudingen. Welke lessen voor de financiële verhoudingen kunnen uit de ervaringen van regionale samenwerking worden getrokken (deze zijn van ook van belang voor de toekomstige decentralisaties). Het is de bedoeling deze bevindingen te laten uitmonden in een advies.

Verdeelmodel decentralisatie jeugdzorg

In 2013 heeft de Raad een eerste advies ter voorbereiding van het wetsvoorstel uitgebracht. De Raad zal in een nader advies ingaan op de eerste uitwerking van het objectieve verdeelmodel dat vanaf 2016 zijn beslag zal krijgen.

Verdeling budgetten decentralisatie Awbz-middelen (nieuwe Wmo)

Grote delen van het zorgpakket uit de Awbz zullen naar de gemeenten worden overgeheveld. In eerste aanleg ontvangen de gemeenten een op historische uitgaven gebaseerd budget, vanaf 2016 ontvangen de gemeenten een budget op basis van objectief verdeelmodel.

Periodiek onderhoudsrapport gemeentefonds

Bij de gemeentefondsbegroting wordt jaarlijks het Periodiek onderhoudsrapport gemeentefonds gepubliceerd waarin wordt bezien in hoeverre de verdeling van de algemene uitkering nog aansluit op de kosten. De Raad brengt naar aanleiding daarvan jaarlijks een advies uit.

3. Andere onderwerpen uit de onderzoeksagenda

Dit betreft onderwerpen die vanuit de Raad worden gevolgd en of waar hij bij betrokken is zonder dat op direct voorzienbaar is of en wanneer dat zal leiden tot een eigenstandig advies of publicatie.

- **Verdeelmodel werkdeel participatiebudget**

- **De vormgeving van financiële prikkels ter voorkoming van afwenteling**
- **Een doelmatige inrichting van de financiering van ketens.**
- **Methodieken van verdeelonderzoek**
- **Parallele financiering**
- **Brochure gemeentefinanciën**
- **Het vaste bedrag in de Algemene Uitkering**
- **Invoering van Vennootschapsbelasting voor overheden**
- **Afschaffing precario-belasting**
- **Jaarverslag 2013**
- **Bekostiging van primaire waterkeringen/waterschapstaken**
- **Bevolkingskrimp**
- **Invloed Europa op de financiële verhoudingen**
- **Geschiedenis van de normering**
- **Bekostiging regionale (uitvoerings)taken (Wgr, centrumgemeenten)**

Bijlage IV

Publicaties en andere activiteiten van de medewerkers van het secretariaat

Eva de Best

Publicaties

- Best, Eva, de en Rien Fraanje (2013), 'Loslaten in vertrouwen. Veranderende verhoudingen tussen overheid, markt en samenleving', in: *Tijdschrift voor Planning en Control* (TPC), april, p. 25-28.
- Best, Eva, de en Jacques Wallage (2013), 'Openbaarheid: de regels en het spel', in: *Beleid en Maatschappij* (40) 4, p. 433-436.

Lezingen en bijeenkomsten over 'Loslaten in vertrouwen'

- Bijdrage aan de Logeion trendsessie, Delft, maart 2013.
- Presentatie voor het MT van de gemeente Hoorn, maart 2013
- Gesprek met directeurs van woningbouwcorporaties, Apeldoorn, april 2013 (met Rien Fraanje).
- Workshop Landelijk Congres der Bestuurskunde, mei 2013
- Gesprekspartner Het Gemeente Debat, Blommestein Groep, juni 2013
- Presentatie voor de gemeenteraad van Barneveld, juni 2013
- Presentatie voor de gemeenteraad van Teylingen, oktober 2013
- Presentatie voor de gemeenteraad van Nijmegen, november 2013

Kees Breed

Publicaties

- Breed, Kees, 'Politiek-ambtelijke verhoudingen in een tijdperk van verandering', in: *Staat van de ambtelijke dienst 2013*, Den Haag: CAOP.
- Breed, Kees, boekbespreking van 'Democratie onder druk – over de uitdaging van de stemmingendemocratie' van Frank Hendriks, in: *Virtueel bestuur*, april.

Lezingen en presentaties

- Gastcolleges bij de Universiteit Leiden, Campus Den Haag.
- Gastdocent bij PBLQ.

Overige

- Lid van de visitatiecommissie postacademisch onderwijs bestuurskunde bij de Universiteit Utrecht.
- Lid van de raad van advies van het Centre for Public Leadership, PBLQ.
- Participant in het onderzoeksproject Learning Leadership Lab van de universiteit Leiden in samenwerking met Warwick University.

Rien Fraanje

Publicaties

- Dijkman, Pieter Jan, Wim van de Donk en Rien Fraanje (red.), 'Het appèl op de vitale samenleving', in: *Christen Democratische Verkenningen*, nr. 1.
- Engels, J.W.M. en M.J. Fraanje, *De bestuurlijke organisatie van Nederland. Historie, grondslagen, werking en debat*, Deventer: Kluwer.
- Fraanje, Rien, 'Lobbyen met een commissie. Over hoe de VNG met commissies agendeert en hoe dat soms mislukt', in: *Bestuurskunde*, nr. 4.
- Fraanje, Rien, 'De gemeenteraad en sturen in een netwerk', in: *Raadsledennieuws/Pamflet*, nr. 4.
- Fraanje, M.J. en M. Herweijer, 'Innoveren in samenwerking: alternatief voor herindeling?', in: *Bestuurswetenschappen*, nr. 3, p. 58-77.
- Best, Eva de en Rien Fraanje, 'Loslaten in vertrouwen. Veranderende verhoudingen tussen overheid, markt en samenleving', in: *Tijdschrift voor Planning en Control* (TPC), april, p. 25-28.

- Fraanje, Rien: 'Geef huurders, patiënten, leerlingen en ouders weer een stem, www.socialevraagstukken.nl, 13 februari.

Lezingen en presentaties

- *Loslaten in vertrouwen*. Lezing voor de afdelingshoofden en directeurs van de provincie Overijssel, Zwolle, 24 januari.
- *Public Affairs en medialogica: aansluiting of kortsluiting?* Gastcollege voor de leergang Public Affairs van het Centre for Professional Learning van de Haagse Campus van de Universiteit Leiden, Den Haag, 4 maart.
- *De herontdekking van de samenleving*. Lezing voor raadsleden, collegeleden, ambtenaren en burgers van Olst-Wijhe, 18 maart.
- *De herontdekking van de samenleving*. Lezing voor achtste Facta-conferentie, Utrecht, 21 maart.
- *Ambtelijke fusie is alternatief voor herindeling*. Korte presentatie voor debatavond over de bestuurlijke toekomst van Zuidhorn, 26 maart.
- *In de verdrukking of op een voetstuk? De onzekere toekomst voor provincies*. Presentatie voor ambtelijk kernteam project Toekomstverkenningen van het IPO, Utrecht, 9 april.
- *De Gemeenteraad en sturen in een netwerk*. Lezing voor het eerste seminar van de Gemeenteraad van de Toekomst, Arnhem, 24 mei.
- *Sturen in een netwerk*. Lezing voor het MT van de gemeente Dronten, Dronten, 29 mei.
- *Sturen in een netwerk*. Korte presentatie bij symposium 'Samen werken = Samen doen' op VNG Jaarcongres, Zwolle, 4 juni.
- *De Gemeenteraad en sturen in een netwerk*. Lezing bij de opening van het politieke jaar voor de gemeenteraad van Deventer, Deventer, 28 augustus.
- *Loslaten in vertrouwen*. Lezing voor bewoners en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties van de gemeente Dronten, Dronten, 5 september.
- *Thorbecke en de gemeentesecretaris*. Gastcollege voor leergang gemeentesecretarissen, Eindhoven, 9 september.
- *Loslaten in vertrouwen*. NVRD-themadag Kerntaken gemeenten, Ede, 11 september.
- *Wat we van Denemarken kunnen leren*. Besloten discussiebijeenkomst van de Raad voor het openbaar bestuur, 11 september.
- *De ambtelijke organisatie en sturen in een netwerk*. Lezing voor het management team van de gemeente Teylingen, Rijnsburg, 19 september.
- *De Gemeenteraad en sturen in een netwerk*. Lezing voor de gemeenteraad van Oude-IJsselstreek, Rotterdam, 20 september.
- *De Gemeenteraad en sturen in een netwerk*. Lezing voor de gemeenteraad van Kampen, Kampen, 25 september.
- *Samen werken aan bestuurskracht*. Lunchlezing afdeling Bestuur van de provincie Zuid-Holland, Den Haag, 14 oktober.
- *De ambtelijke organisatie en sturen in een netwerk*. Lunchlezing voor medewerkers van de Bestuursacademie Nederland, Zaltbommel, 21 oktober.
- *Sturen in een netwerk*. Lezing tijdens Conferentie Decentralisaties van de provincie Limburg, Maastricht, 24 oktober.
- *Zeven trends in het openbaar bestuur*. Lezing voor Kennisplatform Integriteit en Overheid, Den Haag, 7 november.
- *De waarde van dichtbij*. Lezing voor Symposium 'Opschaling, openbaar bestuur en economie, Den Haag, 8 november.
- *De spagaat van de raad*. Het achtste college van de stad, Amsterdam, 14 november.
- *Vertrouwen op democratie*. Lunchlezing bij Strategy Summit Overheid 2013, Santpoort, 20 november.
- *De Schaalsprong in een netwerksamenleving*. Lezing voor de gemeenteraden van Zevenaar, Westervoort, Rijnwaarden en Duiven, Zevenaar, 3 december.
- *De ambtelijke organisatie en sturen in een netwerk*. Lezing voor de ambtelijke organisatie van Oude-IJsselstreek, Doetinchem, 9 december.

Paul de goede

Publicaties

- Maandelijkse bijdragen op het weblog www.republic.nl.

Pieter de Jong

Overige

- Interview aan *PM*, opgenomen in: 'De blokkendoos van de rijksdienst', in: *PM*, nr. 1, p. 12-16.
- Inbreng in een OECD-sessie met Nederlandse experts, over 'Watergovernance in The Netherlands', Den Haag, Ministerie van I & M, 26 februari.
- Gastcollege over het Nederlandse adviesstelsel voor studenten van de Hogeschool Arnhem-Nijmegen, Campus Den Haag, 12 november.

Michael Mekel

Overige:

- Moduleleider Democratie & Rechtsstaat bij het Ambtelijke Professionaliteit Programma van de Algemene Bestuursdienst van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Voorzitter van de Rekenkamer Oost-Nederland. De Rekenkamer Oost-Nederland doet onderzoek naar de doelmatigheid, doeltreffendheid en de rechtmatigheid van beleid van de provincies Gelderland en Overijssel.

Gerber van Nijendaal

Lezingen en presentaties

- Inleiding, samen met Kisten Veldhuijzen, bij de Algemene Rekenkamer over *Verdelen, vertrouwen en verantwoorden samen*, 28 januari.
- Inleiding bij het Europees Instituut voor Certified Public Controllers (EICPC) over de Wet Houdbare overheidsfinanciën (wet Hof), 7 februari.
- Gastcollege ROC Mondriaan over Financiële verhoudingen, 29 mei.
- Expertmeeting Deloitte 'Onderzoek naar de toekomstbestendigheid van de financiële functie van lagere overheden', 10 juni.
- BZK-cursus, samen met Kirsten Veldhuijzen, 'Uitgangspunten Financiële verhoudingen', 12 juli en 17 oktober, Rijksacademie voor financiën.
- Inleiding Studiecentrum voor Bedrijf en Overheid Jaarrekeningactualiteiten Gemeenten & Provincies 2013 over de decentralisaties, 21 november.

Kirsten Veldhuijzen

Publicaties

- Veldhuijzen, Kirsten, 'No representation without taxation', in: *Idee*, nr. 3.
- Veldhuijzen, Kirsten en Robert 't Hart, 'Decentralisatie jeugdzorg: hoeveel risico accepteren we?', in: *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*, 11 juni.
- Veldhuijzen, Kirsten en Friso de Zeeuw, 'De romantiek rond collectief zelfkazende burgers slaat door', in: *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*, 27 september.

Lezingen en presentaties

- Inleiding, samen met Gerber van Nijendaal, bij de Algemene Rekenkamer over *Verdelen, vertrouwen en verantwoorde*, 28 januari.
- College over bestuurlijke en financiële verhoudingen, rijkstraineeprogramma Campus Den Haag, Universiteit Leiden, Campus den Haag, maart.
- BZK-cursus, samen met Gerber van Nijendaal, 'Uitgangspunten Financiële verhoudingen', 12 juli en 17 oktober, Rijksacademie voor financiën.

- Inleiding over financiële verhoudingen en de decentralisaties, Prinsjesdagdiner Blommestein Groep, 18 september.
- Lezing over trends in het openbaar bestuur, Platform Middelgrote Gemeenten, 17 oktober.
- Lezing over maatschappelijk rendement en outcomesturing, ministerie van BZK, 3 december.
- Organisator gastlessencyclus ROC Mondriaan bij opleiding Openbaar Bestuur: de staf van Rob en Rfv levert ieder jaar een bijdrage aan het curriculum van de Mbo-opleiding Openbaar bestuur van het ROC Mondriaan door het geven van gastlessen. Onder de noemer 'ontmoeting met de praktijk' geven de stafleden gastlessen over uiteenlopende thema's rond het functioneren van de democratie en het openbaar bestuur. Voorbeelden van onderwerpen zijn: checks and balances, het huishoudboekje van gemeenten, wat doet een raadslid et cetera. Dit programma bevat ook een bezoek aan de provincie Zuid-Holland en het naspelen van een Statenvergadering.

Overige

- Lid Raad van Advies Zaak & Co, een schooluitvalpreventieproject van de gemeente Den Haag en ROC Mondriaan.
- Coach ROC Mondriaan.
- Medeontwikkelaar en trainer cursus financiële verhoudingen voor lijsttrekkers en (aankomend) gemeenteraadsleden, september –december 2013